

Грищенко А.Л.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Існують теми про які зазвичай не розмовляють та не привертають до них увагу. Домашнє насильство, як прийнято вважати в суспільстві, пов'язане виключно із застосуванням фізичної сили. Однак, насправді люди набагато частіше стають жертвами економічного насильства в сім'ї.

Найважливішою із особливостей економічного насильства як однієї із форм домашнього насильства є те, що воно відбувається в колі близьких людей, подружжям, щодо дітей та батьків або вже між колишнім подружжям, які перебували у близьких стосунках, подружньому, спільному житті. Як правило, економічне насильство відбувається поза увагою, тому свідків насильства взагалі немає, або свідками є члени сім'ї, які зазвичай замовчують дані факти.

Економічне насильство є найбільш прихованою із форм домашнього насильства. Наприклад, побої наслідки фізичного насильства можна відразу виявити на тілі, а виявити приниження, заборону працювати або навчатись, контролюванні кожного кроку, заборону в придбанні речей, забиранні грошей, недоїданні особи у зв'язку з позбавлення її їжі, а також встановити причинно-наслідковий зв'язок між діями кривдника (як зазначено в законі – прим. автора) та наслідками дуже важко.

Постійний фінансовий тиск не залишається непоміченим для психіки і з часом може спричинити багато супутніх проблем.

Дану статтю присвячено проблемним питанням притягнення до кримінальної відповідальності за економічне насильство як однієї із форм домашнього насильства. Проаналізовано норми чинного кримінального законодавства, щодо проблеми кримінальної відповідальності за економічне насильство, проаналізовано його розмежування від інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Доведено, що внесенні зміни в чинне законодавство України, не вирішили деякі проблеми врегулювання кримінальної відповідальності за економічне насильство, як форми домашнього насильства, які раніше існували, а з іншої сторони, ускладнили питання розмежування цього діяння з використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, ухилення від сплати аліментів, які один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на користь іншого, кримінально протиправні діяння одного члена сім'ї проти власності іншого члена сім'ї, порушення недоторканості житла та інше.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, насильство, сім'я.

Постановка проблеми. Проблема домашнього насильства, зокрема економічного насильства, є актуальна у багатьох країнах. Проте особливо гостро ця проблема виникає в країнах, що розвиваються, до яких належить і Україна. Після підписання Стамбульської конвенції у 2011 році до чинного законодавства України було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та внесено зміни до Кримінального кодексу України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Збільшення кількості випадків домашнього насильства, у тому числі економічного насиль-

ства статтею 126¹ Кримінального кодексу України (далі – КК України) спричинило необхідність розмежування домашнього насильства в сім'ї як кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення, розгляд форм домашнього насильства. Таким чином, стаття присвячена розгляду економічного насильства як однієї з форм домашнього насильства та проблемам його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковим дослідженням економічного насильства, як однією із форм домашнього насильства, займалися, серед інших, такі вчені А. М. Волошук, К. В. Катеринчук, О. В. Ковальова, Н. С. Сушик, О. В. Харитонові, Х. П. Ярмачі, Е. М. Яхязеде.

Постановка завдання. Завданням статті є з'ясування на підставі проаналізованих нормативно-правових актів і позиції науковців ознак економічного насильства як однієї із форм домашнього насильства як правопорушення передбаченого ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ст. 126¹ КК України та п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству», та визначити певні висновки щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства України стосовно притягнення до кримінальної відповідальності за економічне насильство, як форми домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домашнє насильство наразі знаходиться в центрі уваги не лише правоохоронних органів, а й науковців, психологів, які намагаються розібратися в причинах цих дій та розробити методи запобігання та протидії домашньому насильству. Здебільшого люди негативно ставляться до домашнього насильства, але більшість людей сприймають домашнє насильство вдома, як належне. Проте, проблема домашнього насильства над жінками, батьками похилого віку та дітьми часто ігнорується, як самими жертвами, так і правоохоронними органами.

З моменту незалежності України діє концепція “держава існує для людини”, тобто здійснюються активні кроки до забезпечення охорони природних прав людини – життя та здоров’я [1].

Відповідно до статті 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності [2].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» (далі – Закону) домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім’ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім’єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь [3].

На мою думку, питання економічного насильства, як однієї із форм домашнього насильства є серйозною проблемою, якої необхідно як найшвидше позбутися в нашій державі.

Економічне насильство характеризується схожістю з психологічним насильством і являє собою

вчинки, які спрямовані на керування поведінкою потерпілого чи обмеження його економічних свобод. Воно включає в себе заборону працювати або примушення до праці, відібрання заробітної плати, а також виключне право розпоряджатися фінансовими ресурсами на одного з партнерів тощо [4, с. 52-53].

Згідно з п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону, дано визначення поняття економічного насильства, як форми домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Під проявами економічного насильства, що визначене в вище згаданому Законі розуміється, позбавлення матеріальних ресурсів для належного фізичного та психологічного добробуту, повна звітність за витрачені гроші, відбирання всіх зароблених грошей, заборона працювати члену сім’ї всупереч його бажанню та працевдатності або навпаки примушувати члена сім’ї виконувати тяжку, непосильну роботу, пошкодження, псування особистого майна, шантаж щодо сплати аліментів, залишення без догляду чи піклування, примушування до жебрацтва та інше.

Таке насильство є небезпечним, оскільки умисне захоплення чи ненадання одним членом сім’ї майна та коштів, на які інший член сім’ї має право за законом, може призвести до смерті або спричинити фізичну чи психічну шкоду.

Як зазначає Т. Марценюк, економічне насильство в сім’ї, це явище, коли один член родини навмисно позбавляє іншого певних матеріальних статків, зокрема, житла, їжі, одягу, коштів тощо з метою повного контролю над його життям. Причому це не залежить від рівня економічного благополуччя родини. Такі вчинки здійснюють шкоду фізичному чи психічному здоров’ю або навіть здатні призвести до загибелі потерпілого [5].

На думку О. В. Харитонової, економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацевдатних членів сім’ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самостійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера [6, с. 43].

З даними визначеннями науковців Т. Марценюк та О. В. Харитонової можна погодитись, тобто економічне насильство – це повний контроль одного з партнерів за використанням коштів іншим.

З 2003 року за домашнє насильство передбачено адміністративне правопорушення відповідно до статті 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Згідно вказаної статті вчинення домашнього насильства, за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо), внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого, а так само невиконання термінового заборонного припису особою, стосовно якої він винесений, або неповідомлення уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про місце свого тимчасового перебування в разі його винесення [7].

Однак, слід звернути увагу, що в даній статті йде мова про застосування всіх форм насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо. Хоча Законом України визначено, що економічне насильство включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів та інше.

Економічне насильство пов'язане з порушенням прав та інтересів людини через незаконне позбавлення або обмеження його майнових прав. Більше того, зарахування економічного насильства до категорії кримінального зумовлене настанням певної шкоди, яка варіюється від економічного пригнічення до настання смерті [8, с. 80]. Таким чином, науковець наголошує, що економічне насильство це насамперед кримінальне насильство з усіма притаманними останньому ознаками. Отже, цілком доцільною є криміналізація такого діяння.

В умовах ратифікації Україною Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби з цими явищами КК України було доповнено новою статтею 126¹ «Домашнє насильство», якою встановлена кримінальна відповідальність за домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати

працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [9].

Щодо прояву економічного домашнього насильства А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброра, І.В. Басиста, І.В. Дроздова, В.О. Брижик, О.М. Мусієнко, зазначені вчені вважають, що економічне насильство може проявлятися у створенні ситуації, за якої один член сім'ї змушений систематично просити гроші, коли вони в сім'ї є, на утримання сім'ї або на власні потреби, у втягненні неповнолітніх у заняття жебрацтвом, пошкодженні чи знищенні майна іншого члена сім'ї або спільного майна, примушуванні чи втягненні в заняття проституцією [10, с. 19-20]. З даною характеристикою економічного насильства не можна погодитись повністю, а саме, з тим, що примус чи залучення до проституції відносять до економічного домашнього насильства, так як, на мою думку, це стосується сексуального домашнього насильства.

На думку Н. С. Сушик, домашнє економічне насильство над дитиною як умисне позбавлення дитини житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, що може призвести до її смерті, викликати порушення її фізичного й психічного здоров'я. На думку вченої, домашнє економічне насильство над дитиною передбачає незадоволення основних потреб дитини; відмову чи зволікання у виплаті аліментів; занижений розмір державної допомоги одиноким матерям і багатодітним сім'ям; повну відмову дитині в грошах; контролювання дитини за допомогою грошей; витрачання сімейних грошей; відмову дитині в підтримці; використання дитини як засобу торгу під час розлучення; нав'язування дитині економічно обмеженого способу проживання без існуючої для цього необхідності; примушування дитини важко працювати [11].

Однак, посягання на позбавлення матеріальних ресурсів визначено і в статтях КК України, а саме: ст. 150 Експлуатація дітей, ст. 150¹ Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, ст. 164 Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, ст. 165 Ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків, ст. 194 Умисне знищення або пошкодження майна, ст. 195 Погроза знищення майна та інші. Можна зробити висновок, що відмінність між цими статтями полягає лише в умислі та систематичності на вчинення кримінального правопорушення.

Таким чином, з криміналізації щодо економічного домашнього насильства на практиці почали виникати труднощі з розмежуванням ст. 126¹ КК України та 173² КУпАП з різними формами насильства, закріпленими в інших статтях.

А. А. Вознюк пише, що «буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину (ст. 126–1 КК України) дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру» [12, с. 9].

Вважаю, що криміналізація домашнього насильства в сім'ї істотно ускладнила процес кваліфікації, насамперед, кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи, оскільки об'єктивна сторона складу, передбаченого ст. 126¹ КК України, чітко не визначено. Крім того, кваліфікація ускладнюється наявністю складу

адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173² КУпАП.

Висновки. Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», внесення змін до КК України та КУпАП є вирішальним кроком для зменшення випадків домашнього насильства. Але, прийняття законодавчих змін потребує вирішення та роз'яснення на основі критеріїв розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Список літератури:

1. Катеринчук К. В. Проблемні питання законодавства щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи*: збірник матеріалів круглого столу. (м. Київ, 31 травня 2019 р.). 2019. С. 79–80.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
3. «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: Закону України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19/ed20200101#Text> (дата звернення: 23.07.2022).
4. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А. О. Галай, В. О. Галай, Л. О. Головка, В. В. Муранова та ін. / За заг. ред. А. О. Галай. К.: КНТ, 2014. 160 с.
5. Марценюк Т. Гендер для всіх [Електронний ресурс] / Тамара Марценюк – Режим доступу до ресурсу: <http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/12117>.
6. Харитонova О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник. Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. Дата оновлення: 15.12.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.07.2022).
8. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
9. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 13.07.2022).
10. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України /Укладачі: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.
11. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 квітня 2014 р.). Тернопіль, 2014. URL : <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/4384/1/violenc.pdf>.
12. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. 55 (2). С. 6–14.

Gryshchenko A.L. PROBLEM ISSUES OF CLASSIFICATION OF ECONOMIC VIOLENCE AS A FORM OF DOMESTIC VIOLENCE

There are topics which are customarily not discussed and the attention is not drawn to them. In the society, domestic violence is usually supposed to be connected only with the use of physical power. However, more often people actually become victims of economic violence in the family.

The most important feature of economic violence as one of the forms of domestic violence is the fact that it happens in the circle of close people, in a married couple towards children and parents, or between a divorced couple or people who were in close relationships, had married or shared life. As a rule, economic violence happens outside the public eye, hence there are no witnesses at all or they are family members who usually keep silence about these facts.

Economic violence is the most hidden of the forms of domestic violence. For example, beatings, as the consequence of physical violence, can be immediately spotted on the body, however, it is difficult to detect

humiliation, prohibition to work, study or buy things, control of every step, taking money away or malnutrition because a person is deprived of food. In the same way, it is hard to establish causal relationship between the actions of an offender (as stated in the law – author's remark) and their consequences.

Constant financial pressure is left unnoticed for a psyche and it sometimes can cause rather many accompanying problems.

This article is dedicated to the problem issues of criminal prosecution for economic violence as one of the forms of domestic violence. There were analyzed the norms of current criminal legislation in terms of the criminal prosecution for economic violence, there was also analyzed its separation from other criminal offences connected to domestic violence.

There was proved the fact that changes made to current legislation of Ukraine did not solve some pre-existing issues of regulating criminal responsibility for economic violence as a form of domestic violence. On the other hand, they have complicated the issue of separation of these actions from those when a child is used for begging, or avoidance to pay alimony which one member of the family should pay to another one, or criminally illegal acts of one family member towards the property of another one as well as violation of the inviolability of a house, etc.

Key words: *domestic violence, economic violence, criminal offense, criminal prosecution, criminal responsibility, violence, family.*